

КУЛТУРНАТА ИСТОРИЈА НА ШТИП ВО ПРАИСТОРИЈАТА

Трајче Нацев¹, Драган Веселинов²

¹ Проф. д-р, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија

trajce.nacev@ugd.edu.mk

² Доц. д-р, Универзитет „ЕвроБалкан“ – Скопје, Република Македонија

dragan-veselinov@yahoo.com

Апстракт

Културната историја на градот Штип и неговата околина, благодарение на геоморфологијата на теренот, поволните климатски и географски услови, патните собакајници кои поминувале и минуваат низ Штип, придонеле неговиот развој да започне од најдлабоката праисторија односно од доцниот палеолит и во континуитет низ вековите да трае се до денес.

Во трудот ќе биде презентирана културната историја од палеолитот се до крајот на железното време, преку движни археолошки наоди и остатоците од праисториските објекти кои се присутни на праисториските населби: Грнчарица село Крупиште, Вршник село Таринци, Барутница село Анзабегова, Под Школо село Стар Караорман, Богослов Камен и Градиште Киево село Горни Балван и сектор Стара Кланица на Исар Штип.

Клучни зборови: историја, праисторија, архитектура, населби, објекти

Погодната географска положба на Штип и неговиот регион, во текот на сите праисториски периоди, перманентно играла значајна улога на тогашниот живот и развој. Територијата што ја зафаќа Штип лежи во средниот тек на река Брегалница. Од геоморфолошки аспект оваа територија не преставува единствена целина, бидејќи зафаќа делови од планината Плачковица на исток, Криволакавичката Котлина на југоисток, Овче Поле на запад и реката Брегалница на север.

Благодарение на геоморфологијата на теренот, поволните климатски и географски услови на Штип, придонеле неговиот културен развој да започне од најдлабоката праисторија односно од доцниот палеолит и во континуитет низ вековите да трае се до денес.

Во регионот на Штип или поточно во средниот тек на река Брегалница, од палеолитот откриени се само две камени орудија, најдени на левиот брег на Злетовска река во близина на селото Лепопелци, најверојатно од палеолитска станица. Иако само две камени орудија кои се потврдени со аналогии од Р.Бугарија, тие се доволни за да ја дополнат сликата за појавата на човекот во палеолитот во средниот тек на река Брегалница.¹

1

¹ Нацев Т., Камени секири и орудија од Штипско, Зборник на археолошкиот музеј – Скопје н.с.бр. 1 Скопје 1999.

Периодот кога човекот го прави најголемиот чекор во неговата еволуција е наречен Неолит или младо камено време. Во овој период човекот ловец и собирач го напушта номадењето и започнува да подига постојани населби на живеење и започнува со одгледувањето на животни и растенија.

Регионот на Штип во овој период е доста густо населен а од неолитските населби ќе ги издвоиме Вршник село Таринци и Грнчарица(Сл.1) село Крупиште.

Неолитските населби биле подигани на рамни тераси, на благи падини или на периферии на котлините, но секогаш покрај потоци, извори или реки. Куќите се надземни, по форма четвртасти, правоаголни или правилен трапезоид, со ислучок на куќите од Грнчарица кои по форма имаа неправилен трапезоид. Градени се од дрво прачки, слама, облепувани со лепеж од кал и слама. Внатре во куќите имале една или две простории. Подот е од глина, на кој биле подигани печки и огништа.

Сл.1 Панорама на неолитската населба Грнчарица село Крупиште

Куќите во неолитската населба Грнчарица имаат форма на неправилен трапезоид со изглед на колиба (Сл.3).² Прво биле поставувани периферните вертикални колци во претходно издлабани лежишта, потоа биле поставувани хоризонталните столбови, кои се појавуваат и како носачи за кровната конструкција. Просторот помеѓу колците бил затворан со преплет кој подоцна бил облепуван со лепеж. Во централниот дел на куќата бил поставуван столб како главен носач на целата кровна конструкција која најверојатно била изведена од трска, гранки и лисја, а внатрешноста била поделена надолжно со преграден ѕид од помали колци. Начинот на градењето

на овие живеалишта е типичен за раниот неолит, но формата на планот на куќите засега е единствен не само по текот на река Брегалница, туку и на целата територија на Р.Македонија.

Сл.3 Основа од куќа на неолитската населба Грнчарица село Крупиште

Архитектурата кај неолитската населба Вршник е различна во однос на архитектурата кај Грнчарица. Според формата се среќаваат: правилен трапезоид, правоаголни и квадратни куќи. Начинот на градење е следниот, прво се поставуваат вертикалните греди во претходно ископани јами. Помеѓу вертикалните греди се поставуваат помали исто така вертикални греди. Внатрешните столбови ја носеле внатрешната покривната конструкција.

Неолитскиот човек земјата ја обработува со орудија од дрво и камен. Камените орудија (секири, мотики, длета) биле правени во разни големини и типови. За жнеење бил употребуван срп, изработен од мали кремни ножиња всадени во рог или лачно повиено дрво. Откриените јагленисани зрнести остатоци од Вршник ни говорат дека се одгледувале повеќе сорти на житарица. Храната се чувала во големи керамички садови изработени од непечена глина. Житото го мелеле на рачни примитивни мелници или авани од камен.³

Откриениот голем процент на животински коски, зборува дека населението се занимавале со сточарство и со лов.

Населението од Грнчарица и Вршник, покрај ловот, земјоделието и сточарството се занимавало и со грчнарскиот занает. Садовите ги правеле рачно, од чиста глина или помешана со ситни зрнца песок. Формите на садовите не се многу разновидни а поголем дел од нив се појавуваат во континуитет се до крајот на неолитот (Садови на куси нозе, чинии, топчести садови, садови пехари со висока нога). Украсувањето на грубите

садовите било изведено на различен начин (со втиснување на прсти, засеци со нокти, лепенки од свежа глина и друго), додека луксузната керамика била боена а најчесто се среќаваат триаголници, цик цак линии, цветови и друго.

Во населбите откриени се и предмети наменети за култни и религиозни магиски потреби: статуетки и жртвеници изработени од глина.

Жителите на неолитските населби, мртвите ги погребувале во населбите непосредно до куќите, со желба умрениот и понатаму да биде во кругот на семејството. Ова го потврдува и откриениот склет во населбата Грнчарица стар околу 8000 години.

Енеолит

Од енеолитскиот период на територијата на општина Штип, регистриран е археолошкиот локалитет Богослов Камен село Горни Балван⁴ но со последните археолошки истражувања на сектор Стара Кланица на археолошкиот локалитет Исар – Штип, се откриени неколку фрагменти од керамички садови кои припаѓаат на енеолитскиот период. На овој локалитет не се откриени траги од архитектура, најверојатно уништена со подоцнежните упади од културните хоризонти од класичниот, римскиот и средновековниот период.

Населбите веќе не се подигаат во рамни места туку на високи доминантни позиции.

На енеолитското утврдување Богослов Камен, археолошки истражувања изведени се во 2007 и 2008 година, при што се откриени остатоци од темелната основа на две куќи, кои зборуваат за начинот на градење. Куќите биле градени на сосема различен начин во однос на претходниот период. Тие имаат темелна основа од камен, над која се појавува цокле од кршен камен, во кое уште во текот на градењето биле поставувани дрвени греди или колци, на кои бил изведен плет сличен како кај неолитските куќи, кои исто така бил облепен со лепеж (слама и кал). Ваквиот начин на градење на куќите во енеолитскиот период се разликува од откриените куќи на веќе добро познатите енеолитски населби во долината на Брегалница: Градиште село Град, Пилаво село Бурилчево и Св.Атанасие. Истиот начин на градење на куќи се среќава и во подоцнежните историски периоди, особено на повисоките места.

Покрај станбената архитектура, во енеолитскиот период, на територијата на Р.Македонија за прв пат се појавува и одбранбената архитектура, претставена преку одбранбените сидови на енеолитското утврдување Богослов Камен село Горни Балван. Во градењето на одбранбените сидови кај ова утврдување влијаела и конфигурацијата на теренот, поради што обзидието имала различна ширина (Сл.4)

Сл.4 Дел од откриениот одбранбен сид на Богослов камен село Горни Балван

Бронзено време

На територијата на Штип не се откриени остатоци од бронзеното и железното време, но во неговата блиска околина регистрирани се локалитети кои припаѓаат на овие периоди.

Од бронзеното време во оваа прилика ќе го споменеме археолошкиот локалитет Под Школо село Стар Караорман.⁵ Населбата припаѓа на раното бронзено време. На локалитетот откриена е кука полуземјанка со куќниот инвентар (керамички садови, камени мелници) а особено интересен наод е печката (Сл.5) за приготвување на храна, која заедно со останатите наоди е експонирана во постојаната археолошка поставка на Завод и Музеј Штип.

Сл.5 Печка за приготвување на храна

Железно време

На територијата на Штип од железното време, откриени се неколку некрополи: Баби Штип, Орлови Чуки,⁶ Балабаница, Горно Поле село Стар Караорман, ⁷Криви Дол село Радање, влегуваат во хронолошката рамка од 10 до 6 век пред н.е. Постојат повеќе населби, но засега единствена откриена од овој период е населбата на локалитетот Градиште Киево село Горни Балван.⁸

Од некрполите потекнуваат голем број на керамички садови, оружје а особено карактеристични за овој период се пајонскиот култен накит или пајонските бронзи. Накитот од железното време е поделено во четири групи:

1. Накит за на глава и врат(игли,обетки и гердани)
2. Накит за на гради (лачни и наочаретси фибули)
3. Накит за на раце (белегзии)
4. Култен накит (приврзоци или висулци,)

На железндопската населба Градиште Киево (Сл.6) која влегува во хронолошката рамка од 8 до 6 век пред н.е. откриена е профана градба односно живеалиште од Железното време. Таа има неправилна трапезоидна форма од типот на полузеमुница со две јасно дефинирани простории со неправилна правоаголна форма меѓусебно одвоени со преграден сид. Надземниот дел од објектот многу потсеќа на куќите од неолитот и енеолиот, изграден од колци со преплет од трска, кој бил облепен со лепеж (кал и слама). (Треба да се направи снимање на самиот терен и од фотографии)

Сл.6 Панорама на археолошкиот локалитет Киево село Горни Балван

Грнчарството во овој период била силно развиено. За тоа зборуваат големиот број на керамички садови со разновидни форми, откриени на некрополите а сликата за керамичката продукција за овој период секако ја надополнува и керамиката откриена на железнодопската населба, каде покрај керамиката за секојдневна употреба откриена е и керамика збогатена со исклучително богата декорација, изведена со втиснување на мотиви, употреба на радло и пластични додатоци.

Сите овие податоци иако се само еден мал од праисторијата на Штип сепак се доволни за претстави сликата за неговата културна историја од овој период.